

Grzegorz Bartosik¹

POŚREDNICTWO NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY WEDŁUG KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO (1901–1981). PRÓBA SYNTEZY

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób kardynał Stefan Wyszyński nauczał o pośrednictwie Najświętszej Maryi Panny. Przedłożenie ma charakter chronologiczny. Obejmuje trzy okresy w życiu i nauczaniu Prymasa Tysiąclecia: przed Soborem Watykańskim II, podczas udziału w pracach soboru oraz w okresie posoborowym. Analiza tekstów pozwala zauważyć bogactwo ujęć oraz pewną ewolucję w nauczaniu. O ile przed soborem dominowało ukazywanie Maryi jako Pośredniczki wszystkich łask, o tyle w czasie soboru i po soborze na pierwszym miejscu znajduje się nauka o macierzyństwie duchowym Maryi (Matka Kościoła), a kwestia pośrednictwa Maryi stanowi pewien aspekt tego macierzyństwa. Ponadto uzasadniona wydaje się teza, że dla kardynała Wyszyńskiego soborowa nauka o uczestnictwie Maryi w jedynym pośrednictwie Chrystusa stanowi fundament teologiczny dla ukazywania roli wstawienniczej Maryi i Jej szafarstwa łask. Kardynał Wyszyński, którego zawołaniem biskupim było: *Soli Deo per Mariam*, potrafił pogodzić w roztropny sposób ujęcie teologiczne soboru z praktyką duszpasterską. Dzięki temu jego mariologia kerygmaticzna przyniosła błogosławione owoce dla życia Kościoła w Polsce.

Słowa kluczowe: Najświętsza Maryja Panna, kardynał Stefan Wyszyński, pośrednictwo Maryi, Sobór Watykański II, Pośredniczka łask wszelkich, *per Mariam ad Jesum*, *per Jesum ad Mariam*

---

¹ O. dr hab. Grzegorz Bartosik OFMConv, prof. UKSW, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ORCID: 0000-0001-5894-2541. Adres do korespondencji: 01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, e-mail: bartosik@franciszkanie.com.pl.

Abstract

THE MEDIATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY ACCORDING TO CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI (1902–1981). SELECTED ASPECTS

The purpose of the article is to show how Cardinal Stefan Wyszyński taught on the mediation of the Blessed Virgin Mary. The presentation is chronological. It covers three periods in the life and teaching of the Primate of the Millennium: before the Second Vatican Council, participation in the work of the Council and the post-conciliar period. The analysis of the texts shows the richness of approaches and some evolution in teaching. While before the Council it was dominated by showing Mary as the Mediatrix of all graces, during the Council and after the Council the teaching on the spiritual motherhood of Mary (Mother of the Church) comes first, and the issue of Mary's mediation is an aspect of this motherhood. In addition, the thesis that the conciliar teaching on Mary's participation in Christ's only mediation is for Cardinal Wyszyński a theological foundation for showing Mary's intercessory role and her distribution of graces seems justified. Cardinal Wyszyński, whose Episcopal motto was: *Soli Deo per Mariam*, was able to reconcile wisely the theological approach of the Council with pastoral practice. Thanks to this, his kerygmatic Mariology brought blessed fruits for the life of the Church in Poland.

Keywords: Blessed Virgin Mary, Cardinal Stefan Wyszyński, Mary's mediation, Second Vatican Council, Mediatrix of all graces, *per Mariam ad Jesum, per Jesum ad Mariam*

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób kardynał Stefan Wyszyński nauczał o pośrednictwie Najświętszej Maryi Panny. Wiara w pośredniczącą rolę Maryi odegrała bowiem wyjątkową rolę w jego życiu osobistym i posłudze duszpasterskiej, z której do dziś czerpie Kościół w Polsce. Niniejszy artykuł jest więc próbą dania odpowiedzi na pytania o to, czy rozumienie pośrednictwa maryjnego w myśli Kardynała ulegało ewolucji, jak jego nauczanie było powiązane z nauką Soboru Watykańskiego II oraz na ile ta nauka jest aktualna dzisiaj.

Źródłami niniejszego opracowania są homilie, listy pasterskie, przemówienia i inne wypowiedzi kardynała Stefana Wyszyńskiego wydane dotychczas bądź w jego *Dzielałach zebranych*², bądź w innych publikacjach. Wykorzystane zostały również istniejące opracowania tego zagadnienia. Dotychczas tą tematyką zajmowało się tylko kilku bada-

---

2 Stefan Kardynał Wyszyński, *Dziela zebrane*, t. 1–19 (Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, 1991–2019) (dalej SWDZ). Dotychczas ukazało się 19 tomów obejmujących okres od roku 1949 do lipca 1967 roku. Na publikację czekają jeszcze jego dzieła od sierpnia 1967 do maja 1981 roku.

czy, takich jak: o. Jan Pach OSPPE³, ks. Janusz Królikowski⁴, ks. Dariusz Kozłowski SDB⁵ i o. Marian Marszałik OFMConv⁶, którzy jednak tylko ogólnie dotykali tej kwestii w ramach szerszych opracowań.

W pracy badawczej posłużono się metodą analizy i syntezy. Najpierw dokonano analizy zgromadzonego materiału źródłowego, a następnie na jego podstawie skonstruowano syntezę na temat określony w tytule. Niniejsze przedłożenie ma strukturę chronologiczną. Obejmuje trzy okresy w życiu i nauczaniu Prymasa Tysiąclecia: przed Soborem Watykańskim II, okres udziału w pracach soboru oraz okres posoborowy.

Artykuł został opatrzony podtytułem *Próba syntezy*. Nie jest to bowiem opracowanie kompletne i ostateczne. Fakt ten wynika z dwóch przesłanek. Po pierwsze, temat pośrednictwa maryjnego w myśli kardynała Stefana Wyszyńskiego jest tak bogaty i wielowątkowy, że zasługuje na szerokie opracowanie w postaci obszernej monografii. Po drugie, pełne i ostateczne opracowanie tego zagadnienia będzie możliwe dopiero po ukazaniu się drukiem wszystkich tomów jego *Dzieł zebranych* (także tych po roku 1967). W tym artykule korzystano bowiem tylko z niektórych, choć najważniejszych wypowiedzi z lat 1967–1981.

1. Nauczanie kardynała Stefana Wyszyńskiego o pośrednictwie maryjnym przed Soborem Watykańskim II

Pośrednictwo maryjne ma swoje uzasadnienie biblijne (zwłaszcza jako wstawiennictwo Maryi w Kanie Galilejskiej – por. J 2,1–11). Już najstarsza, pochodząca z końca III wieku, modlitwa maryjna *Pod Twoją obronę*, zawiera bardzo wyraźne odwołanie się do opieki i pośrednictwa Maryi⁷. Wątek pośrednictwa występuje również w najstarszej polskiej pieśni maryjnej pt. *Bogurodzica*⁸. W średniowieczu największy wpływ na kształ-

3 Jan Pach, *Maria nell'insegnamento del Cardinal Stefan Wyszyński. Tesi di Laurea in Sacra Teologia con specializzazione in Mariologia* (Roma: Pontificia Facultas Theologica Marianum, 1989), 237–241; Jan Pach „Przez Jezusa do Maryi w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego”, w: *Przez Jezusa do Maryi. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Licheń, 26–27 października 2001*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, Kazimierz Pek (Częstochowa–Licheń: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2002), 155–161.

4 Janusz Królikowski, „Maryja – Matka Kościoła w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego”, *Collectanea Theologica* 61, 4 (1991): 101–103; Janusz Królikowski, „Wkład biskupów polskich w prace mariologiczne w czasie Vaticanum II”, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego. Pasierbiec, 21–22 października 2006 roku* (Częstochowa–Pasierbiec: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2007), 99–129.

5 Dariusz Kozłowski, *Odnowa polskiej teologii pośrednictwa maryjnego po Soborze Watykańskim II* (rozprawa doktorska, Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie, 2005), 137–140.

6 Marian Marszałik, *Maryja jako Służebnica w pismach Stefana Kardynała Wyszyńskiego w latach 1949–1962* (praca magisterska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2012), 77–83.

7 Johannes Madey, „Sub tuum praesidium”, w: *Marienlexikon*, red. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk, t. 6 (St. Ottilien: EOS Verlag, 1994), 327–328.

8 Bogusław Kochaniewicz, „Pieśń Bogurodzica wyrazem kultu maryjnego na przestrzeni wieków”, w: *Polski Tyś Królową i najlepszą Matką. Maryja w dziejach Polski i Europy*, red. Grzegorz Maria Bartosik, Ireneusz Klimczyk, Iwona Krysiak (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2018), 158.

owanie się nauki o pośrednictwie maryjnym wywarł św. Bernard z Clairvaux. Swoją koncepcję pośrednictwa maryjnego zawarł przede wszystkim w kazaniu *De aquaeductu*. Ukazał on w nim Maryję jako „akwedukt”, poprzez który płyną do człowieka wszystkie łaski ze Źródła, którym jest Chrystus. Człowiek może dojść bez obaw do Chrystusa i do Ojca przez Maryję, bo Maryja oczyści swoją świętością i godnością jego uczynki i prośby⁹. W tym kazaniu św. Bernard sformułował też maksymę, która przez wieki stała się główną zasadą teologii pośrednictwa maryjnego, mianowicie, że „*Sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam*” [taka jest wola Boża, byśmy wszystko mieli przez Maryję], co przyjęło skróconą formę w powiedzeniu *per Mariam ad Jesum*¹⁰.

W I połowie XX wieku koncepcja ta znalazła swój wyraz w działalności tzw. ruchu mediacyjnego, dążącego do ogłoszenia dogmatu o Maryi jako Pośredniczce wszelkich łask. Promotorem tego ruchu był prymas Belgii, kardynał Desiré Mercier, który w roku 1922 uzyskał od papieża Benedykta XVI zgodę na ustanowienie w Belgii święta Maryi Pośredniczki wszystkich łask¹¹. Naukę tę popierali także w swoim zwyczajnym nauczaniu papieże począwszy od Leona XIII aż do Piusa XII¹². Odpowiadając na prośby w sprawie ogłoszenia dogmatu o Maryi Pośredniczce łask wszelkich, papież Pius XI ustanowił w roku 1922 trzy komisje teologiczne: w Belgii, Hiszpanii i w Rzymie, które miały zbadać zasadność ogłoszenia tej prawdy jako dogmatu wiary. Komisje nie dały jednak jednoznacznie pozytywnej odpowiedzi w tej kwestii¹³.

Jak łatwo zauważyć, lata formacji seminaryjnej oraz pierwsze lata posługi kapłańskiej, biskupiej i prymasowskiej Stefana Wyszyńskiego przypadły na czas, gdy model pośrednictwa maryjnego *per Mariam ad Jesum* oraz wzywianie Maryi jako Pośredniczki wszelkich łask było czymś oczywistym, zgodnie z nauczaniem ówczesnych papieży. Dlatego nie może dziwić fakt, że treści te pojawiają się bardzo często w doświadczeniu osobistym i posłudze pasterskiej kardynała Wyszyńskiego.

9 Stanisław Celestyn Napiórkowski, „O wodociągu. Wprowadzenie, przekład i komentarze do kazania św. Bernarda z Clairvaux”, *Roczniki Teologiczne* 46, 4 (1999): 195–206.

10 Stanisław Celestyn Napiórkowski, *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)* (Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 1992), 168; Grzegorz Bartosik, „*Mediatrice in Spiritu Mediatore*”. *Pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny jako uczestnictwo w pośredniczącej funkcji Ducha Świętego w świetle teologii współczesnej* (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2006), 268–269.

11 Manfred Hauke, *Maria „Mediatrice di tutte le grazie”. La mediazione universale di Maria nell’opera teologica e pastorale del cardinale Mercier* (Lugano: Europress FTL, 2005); Carlos Ignazio González, *Mariologia. Maria, Madre e Discepola* (Casale Monferrato: Piemme, 1988), 254.

12 Bartosik, „*Mediatrice in Spiritu Mediatore*”. *Pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny jako uczestnictwo w pośredniczącej funkcji Ducha Świętego w świetle teologii współczesnej*, 271.

13 Giuseppe Maria Besutti, „La mediazione di Maria secondo gli studi di due Commissioni istituite da Pio XI”, *Marianum* 47 (1985): 37–41. Mimo trudności teologów, wiara w pośrednictwo Maryi wciąż się rozwijała. Jej wrazem stało się na przykład niezwykle popularne jeszcze od czasów przedsoborowych, a także dziś rozpowszechnione w całym Kościele nabożeństwo do Maki Bożej Nieustającej Pomocy, gdy wierni podczas *Nowenny* często z pamięci powtarzają słowa: „Ciebie więc o Matko Nieustającej Pomocy, przez bolesną mękę i śmierć Twego Boskiego Syna, przez niewypowiedziane cierpienia Twego Serca, o Współodkupicielko, błagam najgoręcej, abys wyprosiła mi u Syna Twego tą łaskę, której tak bardzo pragnę i tak bardzo potrzebuję”. „Nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy”, dostęp 15.01.2020, <https://www.mbnp.religia.net/nowenna-do-matki-bozej-nieustajacej-pomocy-i>.

Maryja odgrywała w życiu kardynała Wyszyńskiego rolę wyjątkową, począwszy od jego dzieciństwa poprzez kolejne etapy jego życia¹⁴. Kardynał sam o tym mówił 12 maja 1971 roku na Jasnej Górze, w 25. rocznicę przyjęcia sakry biskupiej: „Wydaje mi się, że najbardziej bezpośrednią Mocą w moim życiu jest Maryja. Przez szczególną tajemnicę, której w pełni nie rozumiem, została Ona postawiona na mej drodze (...). Stało się to pamiętnego dnia, 25 marca 1946 roku, gdy mój Poprzednik, wielkiej pamięci kardynał prymas Hlond, sprawował wobec mnie zwiastowanie woli Ojca świętego Piusa XII”¹⁵. Do swojego hasła umieszczonego w herbie biskupim: *Soli Deo*, kardynał Wyszyński często zwykł dodawać: *per Mariam*. Tę maksymę uzasadniał zarówno w sposób teologiczny, jak i doświadczeniem swego życia¹⁶. Ta forma służby Bogu i Chrystusowi *per Mariam* towarzyszyła mu przez całe życie, co potwierdza ostatnie kazanie koronacyjne, wygłoszone przez niego w Wambierzycach 17 sierpnia 1980 roku, w którym jednocześnie zaznaczył, że nie ma obawy, aby ten model pobożności i ta zasada osłabiły wrażliwość na obecność Chrystusa¹⁷.

Oprócz zasad *per Mariam – soli Deo* i *per Mariam ad Jesum*, wyrazem wiary w pośredniczącą moc i skuteczność wstawiennictwa Maryi było częste odwoływanie się do Maryi jako do Pośredniczki wszystkich łask. W okresie przedsoborowym tytuł ten należy do określeń najczęściej używanych przez kardynała Wyszyńskiego w stosunku do Najświętszej Maryi Panny, obok takich tytułów jak: Królowa Polski, Matka Boga (Bogurodzica), Dziewica Wspomożycielka, czy Służebnica Pańska¹⁸.

Wezwanie Maryi tytułem Pośredniczki wszelkich łask pojawia się w niezwykle ważnym dla prymasa *Akcie Osobistego Oddania się Matce Bożej*, dokonany 8 grudnia 1953 roku, w uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP, w Stoczku Warmińskim, dwa i pół miesiąca po uwiezieniu go przez władze komunistyczne. W akcie tym prymas obrał

14 Grzegorz Bartosik, „Orędzie fatimskie w życiu i posłudze pasterskiej Sługi Bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego”, *Salvatoris Mater* 18, 1–4 (2016): 197–199; Robert Wyszomirski, „Maryjna droga kardynała Stefana Wyszyńskiego”, *Teologia Polityczna* 23.05.2016, dostęp 30.12.2019, <https://teologiapolityczna.pl/ks-robert-wyszomirski-maryjna-droga-kardynała-stefana-wyszynskiego-tpct-8->.

15 Stefan Wyszyński, *Wszystko postawiłem na Maryję* (Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, 2007), 15.

16 „Dziś, po 25 latach, lepiej rozumiem, że w życiu kapłana, biskupa, papieża, Kościoła i całego Ludu Bożego, wszechmocny jest tylko Bóg, a wszechsłaby jest człowiek (...). Chciałbym (...), abym nadal mógł jak dotąd rozumieć tylko to: nic dla siebie – wszystko – *Soli Deo*. Choć takie ujęcie może wydać się ryzykowne, ale doświadczenie minionych lat każe mi dodać: *Per Mariam – Soli Deo*. Bywają takie tajemnice, które interpretują się tylko na dnie ludzkiego sumienia. Patrząc na Maryję, zawsze widzę na Jej ramionach Dziecię Boże. Dlatego działam *per Mariam*, bo wiem, że wszystko staje się przez Chrystusa, na którego Ona wskazuje. Bogurodzica jest po to, aby nam nieustannie pokazywać swego Bożego Syna”. Wyszyński, *Wszystko postawiłem*, 16.

17 „(...) *per Mariam – ad Jesum*. Tak było od początku w zamiarach Opatrzności Bożej. Przez Maryję prowadził nas Ojciec Niebieski do swojego Syna. Jej bowiem powierzył Go w Nazaret, w Betlejem i na Kalwarii. Wszędzie widzimy przedziwną obecność Matki Chrystusowej, która nieustannie ukazuje nam Syna (...). Wnikając w tę przedziwną tajemnicę obecności Maryi w misterium Chrystusa i Kościoła widzimy, że prawdziwie Ona prowadzi nas do swojego Syna i nie ma obawy, aby przez rozwój życia maryjnego w Polsce osłabiła się wrażliwość na obecność Chrystusa. Stefan Wyszyński, *Kościół w służbie Narodu* (Rzym: Ośrodek „Corda Cordi” i Delegatura Biura Prasowego Episkopatu Polski w Rzymie, 1981), 8; Kozłowski, *Odnowa*, 139–140.

18 „Maryja”, w: *Indeks rzeczowy, SWDZ*, t. 1–8.

Maryję za: „Panią, Orędowniczkę, Patronkę, Opiekunkę i Matkę swoją”¹⁹. Na zakończenie zaś tego aktu woła: „Wszystko cokolwiek czynić będę, przez twoje ręce niepokalane, Pośredniczko łask wszelkich, oddaję ku chwale Trójcy Świętej – *Soli Deo!* Maryjo Jasnogórska, nie opuszczaj mnie w pracy codziennej i okaż swe czyste Oblicze w godzinę śmierci mojej. Amen”²⁰.

Tytuł „Pośredniczki łask wszelkich” powraca w drugim niezwykle istotnym akcie, napisanym przez kardynała Wyszyńskiego w czasie uwięzienia, mianowicie w *Jasnogórskich Ślubach Narodu*. Śluby te, ułożone w Komańczy 16 maja 1956 roku z racji 300-lecia ślubów króla Jana Kazimierza, stały się nie tylko zobowiązaniem całego narodu do wierności Panu Bogu, Jego przykazaniom i Maryi – Królowej Polski, ale także stały się pierwszym długofalowym programem duszpasterskim, realizowanym przez Kościół w Polsce w ramach tzw. Wielkiej Nowenny przed Millenium Chrztu Polski (1957–1966). W tekście Ślubów Jasnogórskich – kolejne zobowiązania są poprzedzone tytułem maryjnym związanym z treścią danego ślubu. Jednakże w inwokacji wstępnej pojawiają się trzy grupy tytułów, którymi jest nazwana Maryja. Są to tytuły: Bogarodzica, Królowa świata i Polski oraz „Pośredniczka łask wszelkich, Matka miłosierdzia i wszelkiego pocieszenia”²¹.

W obu tych ważnych aktach z okresu uwięzienia widać głęboką wiarę prymasa w skuteczność wstawiennictwa Maryi – Pośredniczki łask u Boga. Dlatego przywołuje on Maryję tym tytułem, ufając w Jej ratunek i pomoc zarówno dla siebie, jak i dla całej Ojczyzny, będącej w trudnej sytuacji pod rządami komunistów.

Ze względu na dużą liczbę wezwań do Pośredniczki łask wszelkich w okresie przedsoborowym niemożliwe jest omówienie i przedstawienie w ramach niniejszego artykułu ich wszystkich oraz kontekstu, w jakim zostały wypowiedziane. Ich cechą wspólną pozostaje fakt, że prymas wzywa Maryję tym tytułem w chwilach cierpienia, trudu i ważnych przedsięwzięć, gdy oczekuje szczególnego wsparcia i łaski od Boga za Jej przyczyną. Przykładowo, w roku 1961, w czasie wzmożonej walki z Kościołem prymas wezwał kapłanów archidiecezji warszawskiej, aby nie ustali w zmaganiach o wolność i prawdę i by jego wskazania przyniosły plon stokrotnie przez Pośredniczkę łask wszelkich²².

W działaniu Maryi jako Pośredniczki łask wszelkich kardynał Wyszyński dostrzega wyraźną dwukierunkowość. Jest to pośrednictwo zarówno odgórne, jak i oddolne: „Z woli Boga, przez Jej dłonie otrzymujemy wszystko i przez Jej dłonie oddajemy wszystko Bogu”²³. Jak widać, zdaniem prymasa Wyszyńskiego, tytuł ten obejmuje więc pośrednictwo oddolne (wstawiennictwo), jak i pośrednictwo odgórne (szafarstwo łask).

Zdaniem Mariana Marszałika, według kardynała Wyszyńskiego „jako Pośredniczka między Bogiem a człowiekiem oraz człowiekiem a Bogiem, Maryja jest także «Bramą

---

19 SWDZ, t. 2, 7.

20 SWDZ, t. 2, 7.

21 SWDZ, t. 2, 9.

22 SWDZ, t. 7, 69–70.

23 SWDZ, t. 6, 281.

niebieską», ponieważ przez Nią Bóg zstąpił na ziemię i przez Nią człowiek wstępuje do Boga. «Maryja jest nie tylko drogą Jezusa na ziemię. Jest również drogą ludzi do nieba. Niesie w ramionach Prawdę i ukazuje Ją ludziom. Ludzie widzą tę Prawdę i idą za Nią!»²⁴.

Wspomniany Marian Marszałik podkreśla także, że w omawianym okresie rozumienie pośrednictwa maryjnego przez prymasa nie ogranicza się tylko do tytułu Pośredniczki łask wszelkich. Franciszkański autor dostrzega także bardzo wyraźnie występujące pośrednictwo inkarnacyjne, a więc rolę pośredniczącą Maryi w dziele wcielenia²⁵. Zdaniem kardynała Wyszyńskiego – pośrednictwo inkarnacyjne Maryi jest fundamentem Jej obecności zarówno w życiu ziemskim Jezusa, jak i w życiu Kościoła i poszczególnych ludzi: „przez pośrednictwo Maryi, za sprawą Ducha Świętego, dokonano się na tej ziemi wcielenie Syna Bożego (...). Przez Nią Chrystus wszedł w życie tej ziemi, we wszystkie sprawy ludzkie (...). Po tych śladach nieustannie idzie za Nim, za Bogiem Wcielonym i wcielającym się w życie ludzkie – Maryja, Matka Słowa Wcielonego. Skoro zadanie nasze polega na konkretyzowaniu wcielenia Syna Bożego, to w jakiś sposób w życie nasze i życie Kościoła «wciela się» również Maryja (...). Ona wszystkiego szczegółowo i detalicznie dotyka, tak jak dotykała swego Dziecięcia (...). Jest jakaś szczególna i delikatna forma tego «wcielania się» Maryi w codzienne życie Kościoła powszechnego, Kościołów poszczególnych, żyjących w jedności z Kościołem rzymskim i Kościołem naszej duszy»²⁶.

2. Wkład kardynała Stefana Wyszyńskiego w naukę Soboru Watykańskiego II o pośrednictwie Maryi

Przygotowania i obrady Soboru Watykańskiego II obejmowały trzy etapy. Były to: faza przedprzygotowawcza (*antepreparatoria*: styczeń 1959 – czerwiec 1960), przygotowawcza (czerwiec 1960 – wrzesień 1962) oraz obrad soborowych (11 października 1962 – 8 grudnia 1965). W czasie fazy przedprzygotowawczej na sobór napłynęły 472 propozycje (*vota*) o tematyce mariologicznej, zawierające 576 zagadnień szczegółowych. W tej liczbie 382 *vota* dotyczyły kwestii powszechności pośrednictwa maryjnego (tytułu i funkcji Maryi jako Pośredniczki wszelkich łask), z czego 266 *vota* zawierały formalną prośbę o ogłoszenie tej nauki jako dogmatu wiary²⁷. Polacy wysłali na sobór

24 SWDZ, t. 4, 256.

25 Marszałik, *Maryja jako Służebnica w pismach Stefana Kardynała Wyszyńskiego w latach 1949–1962*, 78.

26 SWDZ, t. 8, 79–80.

27 Szczegółowych obliczeń dokonała Maria Kajdan w swojej pracy licencjackiej: Maria Kajdan, *L'interpretazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II nelle opere di Stanislav Celestyn Napiórkowski. Licenza in Sacra Teologia con specializzazione in Mariologia* (Roma: Pontificia Facoltà Teologica Marianum, 1992), 18–28; Grzegorz Maria Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico* (Roma: Pontificia Facultas Theologica S. Bonaventurae, 1993), 63.

48 próśb²⁸, z czego 22 zawierały tematykę mariologiczno-maryjną, w tym w 15 *votach* była prośba o ogłoszenie dogmatu o Maryi jako Pośredniczce wszelkich łask. Z kolei jeden z biskupów, abp Eugeniusz Baziak z Krakowa, wyraził pragnienie, aby sobór nie ogłaszał żadnych nowych dogmatów²⁹. Interesujące, że kardynał Stefan Wyszyński, choć złożył oficjalnie dwa *vota* (jedno jako arcybiskup gnieźnieński, a drugie jako arcybiskup warszawski), to w żadnym z nich nie było formalnej prośby dotyczącej kwestii mariologiczno-maryjnych³⁰.

W drugiej fazie przygotowań do soboru kardynał Wyszyński pełnił funkcję członka Przygotowawczej Komisji Centralnej. Mógł więc niejako z urzędu wywierać wpływ na kształtowanie się dokumentu mariologicznego przygotowywanego na sobór pod kierownictwem o. Carlo Balicia. Niestety sytuacja polityczna w kraju i przeszkody komunistycznego rządu – dotyczące zwłaszcza wyjazdu za granicę³¹ – sprawiły, że kardynał Wyszyński wziął udział tylko w jednym – czwartym posiedzeniu Komisji Centralnej w dniach 20–27 lutego 1962 roku, na którym jednak nie omawiano kwestii mariologicznych³².

Same obrady Soboru Watykańskiego II rozpoczęły się 11 października 1962 roku, a zakończyły 8 grudnia 1965 roku i przebiegały w ciągu czterech jesiennych sesji. Kardynał Wyszyński uczestniczył tym razem już we wszystkich sesjach. Z roku na rok zwiększała się też liczba biskupów polskich, biorących udział w obradach. Dla powstawania dokumentu mariologicznego decydujące znaczenie miała 57. Kongregacja Generalna Soboru (29 października 1963 r.), podczas której ojcowie podjęli decyzję o włączeniu dokumentu mariologicznego do *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*. Z tego powodu udział kardynała w soborowej debacie na temat pośrednictwa maryjnego zostanie przedstawiony w dwóch etapach: przed i po 29 października 1963 roku. Warto zaznaczyć na wstępie, że od 31 sierpnia 1963 roku kardynał Wyszyński był członkiem Rady Prezydialnej Soboru (Consiglio di Presidenza)³³.

---

28 Były to *vota* 44 biskupów z Polski, dwóch spoza kraju (Gawlina i Kozłowiecki) oraz wnioski Zakonu OO. Paulinów i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego). Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 34.

29 Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 35.

30 Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 33–35.

31 Andrzej Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i Mąż Stanu*, t. 1 (Paris: Éditions du Dialogue, 1982), 199.

32 *Acta et documenta Concilii Oecumenico Vaticano II Apparendo. Series II (Praeparatoria). Cura et studio Secretariae Generalis Concilii Oecumenici Vaticani II*, series II, volume II, pars 2 (Civitas Vaticana: Typis Polyglottis Vaticanis, 1964–1987), 483–940. Podczas posiedzenia tej Komisji 20 lutego 1962 r. papież Jan XXIII wyraził swą miłość do Matki Bożej Częstochowskiej. Z kolei wielką oznaką szacunku dla kardynała Wyszyńskiego był niespotykany dotychczas fakt, że prymas stanął w oknie razem z papieżem podczas modlitwy *Anioł Pański* w niedzielę 25 lutego 1962 r.; Stefan Wyszyński, „Był człowiek posłany od Boga. Jan mu było na imię. Wspomnienie o papieżu Janie XXIII”, w: *Jan XXIII i jego dzieło*, red. Bohdan Bejze, Bogdan Dziwosz, Władysław Ziółek (Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 1972), 79.

33 Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 243.

Pierwszy etap prac soborowych nad dokumentem mariologicznym obejmował więc okres do 57. Kongregacji Generalnej³⁴. W czasie między 7 grudnia 1962 a 29 października 1963 roku kardynał Wyszyński złożył wypowiedź pisemną, w której krytycznie odniósł się do zaproponowanego przez Przewodniczącego Papieskiej Akademii Maryjnej – o. Carlo Balicia – schematu maryjnego. Przede wszystkim postulował, aby dokument maryjny nie był dokumentem autonomicznym, ale stanowił część *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, będąc jej drugim rozdziałem³⁵. Wśród innych uwag poczesne miejsce zajmowała kwestia pośrednictwa Matki Bożej. Prymas Polski krytykuje w swym przedłożeniu schemat Balicia za to, że z powodów ekumenicznych usunął z dokumentu niektóre wypowiedzi papieskie na temat pośrednictwa maryjnego. Zamiast wykreślenia tych tekstów kardynał Wyszyński proponuje, aby ponownie przepracować schemat maryjny w taki sposób, by problematyka współodkupicielstwa i pośrednictwa Maryi znalazły swoje szerokie i pełne wyjaśnienie. Nie należy się tego obawiać, bo tylko dzięki prawidłowemu wyjaśnieniu pośrednictwo i kult Maryi nie będą umniejszać, ani eliminować pośrednictwa i kultu Chrystusa³⁶. W dalszej części swego wywodu kardynał Wyszyński podkreśla, że przyczynę pośrednictwa Maryi należy ukazywać nie tyle w kategoriach przywileju, ile raczej w perspektywie historyczno-zbawczej, akcentując Jej wielką i rzeczywistą rolę w tajemnicy wcielenia i męki Chrystusa³⁷. Mówiąc o Maryi należy podkreślać, że jest Ona Matką Boga i naszą Matką, a także Towarzystką Chrystusa Odkupiciela. Trzeba też zwrócić uwagę na to, że Jej wyjątkowe miejsce w Kościele, nie wynika tylko z tego, że została włączona w Mistyczne Ciało Chrystusa, tak jak człowiek, ale z tego, że jako Matka Boga i ludzi współcierpiała z Chrystusem dla naszego Zbawienia³⁸.

Omawiając aktywność kardynała Wyszyńskiego na soborze, trzeba również zauważyć, że w pierwszej fazie dyskusji nad soborowym dokumentem mariologicznym swoje stanowisko na piśmie wyraził też cały Episkopat Polski. Wypowiedź została sformułowana przez biskupa Antoniego Pawłowskiego, jednakże niewątpliwie kardynał Wyszyński jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski nie tylko podzielał i akceptował to stanowisko, ale był głównym inicjatorem tego przedłożenia. Wypowiedź episkopatu jest zbliżona do wypowiedzi prymasa Wyszyńskiego. Dokument poddaje krytyce sche-

34 Przebieg prac nad powstawaniem dokumentu mariologicznego Soboru Watykańskiego II – zobacz: Stanisław Celestyn Napiórkowski, „Trudne dojrzewanie mariologii soborowej”, w: Stanisław Celestyn Napiórkowski, Jan Usiądek, *Matka i Nauczycielka. Mariologia Soboru Watykańskiego II* (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 1992), 11–182.

35 Stefan Wyszyński, *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II. Cura et studio Archivi Concilii Oecumenici Vatisani II*, volume 2, parte 3 (Civitas Vaticana: Typis Polyglottis Vaticanis, 1970–1990) 683 (dalej Acta); SWDZ, t. 18, 79–80.

36 Wyszyński, *Acta*, volume 2, parte 3, 683; Janusz Królikowski, „Wkład biskupów polskich w prace mariologiczne w czasie Vaticanum II”, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego. Pasierbiec, 21–22 października 2006 roku* (Częstochowa–Pasierbiec: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2007), 107.

37 Wyszyński, *Acta*, volume 2, parte 3, 684.

38 Wyszyński, *Acta*, volume 2, parte 3, 683–684.

mat Balicia, podkreślając, że stawianie w dokumencie na pierwszym miejscu kwestii pośrednictwa Maryi nie jest najszcześniejsze, bowiem prowokuje polemiki oraz skupia się zasadniczo na przywilejach Maryi³⁹. Podobnie w wypowiedzi kardynała Wyszyńskiego pojawia się stwierdzenie, że wykład o Maryi powinien uwzględniać perspektywę historii zbawienia. Natomiast nowością jest propozycja, aby mariologiczny dokument soborowy, po ukazaniu roli Maryi w dziele wcielenia i zbawienia, postawił w centrum wykładu nie tyle pośrednictwo Maryi, co Jej duchowe macierzyństwo⁴⁰. Zarysowuje się więc już w tym dokumencie tendencja, która potem stanie się największym wkładem polskich biskupów w maryjne nauczanie soboru, czyli wkład w ogłoszenie Najświętszej Maryi Panny „Matką Kościoła”.

W czasie 57. Kongregacji Generalnej stosunkiem głosów 1114:1074 sobór podjął decyzję o włączeniu dokumentu mariologicznego do dokumentu *De Ecclesia*. Kardynał Wyszyński był przekonany, że wszyscy biskupi polscy poparli jego stanowisko za włączeniem dokumentu mariologicznego w dokument *De Ecclesia*⁴¹. Jednakże wynik głosowania, przechowywany w watykańskim Archiwum Soboru Watykańskiego II, pokazuje, że głosy były podzielone i wśród biskupów polskich wynik ten wynosił 13:13⁴².

Drugi etap wypowiedzi kardynała Wyszyńskiego dotyczył poprawionego schematu maryjnego przygotowanego przez ks. prałata Gerarda Philipsa na bazie schematu Balicia i miał miejsce podczas III sesji soboru na jesieni 1964 roku.

W czasie przygotowania do soboru i samych obrad w wypowiedziach polskich biskupów widać pewną ewolucję. O ile maryjne *vota* przedsoborowe koncentrowały się na kwestii pośrednictwa Maryi, o tyle w czasie soboru o wiele ważniejsze dla polskich biskupów od kwestii pośrednictwa maryjnego staje się zagadnienie macierzyństwa duchowego Maryi. Do tej zmiany akcentów doszło już w czasie II sesji, a apogeum osiągnęła w czasie III sesji soboru w *Memoriale Episkopatu Polski do Ojca Świętego Pawła VI w sprawie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła i oddania Jej świata podczas obrad Soboru Watykańskiego II (Jasna Góra, 4 września 1964)*⁴³ i w wypowiedzi kardynała Stefana Wyszyńskiego w auli soborowej.

Genezy memoriału należy upatrywać w obradach I Kongresu Mariologicznego w Polsce, który miał miejsce w dniach 9–15 września 1960 roku. Na zakończenie tego kongresu członkowie Jasnogórskiego Studium Mariologicznego postanowili pogłębiać tematykę duchowego macierzyństwa Maryi w celu przygotowania odpowiedniego *votum* na Sobór Watykański II. Chociaż nie zdołano przedłożyć tego *votum* w fazie przygoto-

39 Episkopat Polski (Bp Pawłowski), *Acta*, volume 2, parte 3, 761.

40 Episkopat Polski (Bp Pawłowski), *Acta*, volume 2, parte 3, 761.

41 Stefan Wyszyński, *Matka Kościoła* (Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1966), 8.

42 Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 141.

43 Episkopat Polski, „Memoriał Episkopatu Polski do Ojca Świętego Pawła VI w sprawie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła i oddania Jej świata podczas obrad Soboru Watykańskiego II (Jasna Góra, 4 września 1964)”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wiczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 9–19.

wawczej soboru, to jednak prace Studium Mariologicznego posłużyły Komisji Maryjnej Episkopatu Polski do ostatecznego przygotowania memoriału, który został zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski 4 września 1964 roku na Jasnej Górze⁴⁴. Kardynał Wyszyński, wiedząc o oporach Świętego Oficjum dotyczących nadania Maryi tytułu Matki Kościoła⁴⁵, nie przekazał tego dokumentu drogą urzędową do sekretariatu soboru, ale wręczył osobiście papieżowi Pawłowi VI podczas audiencji 15 września 1964 roku, o którą papieża poprosił⁴⁶.

Memoriał zawiera formalną prośbę o poświęcenie świata Matce Bożej, odwołując się do poświęcenia, jakiego dokonał papież Pius XII w roku 1942 (a więc w duchu objawień fatimskich)⁴⁷ oraz uzasadnia rolę duchowego macierzyństwa Maryi w stosunku do ludzi oraz znaczenie tytułu Matka Kościoła⁴⁸.

W memoriale w argumentacji za macierzyństwem duchowym Maryi biskupi polscy przytaczają przede wszystkim świadectwa biblijno-teologiczne, liturgiczne, zwyczajne nauczanie papieży oraz naukę polskich teologów i kaznodziejów. Za jeden z wyrazów duchowego macierzyństwa Maryi autorzy memoriału uważają Jej pośrednictwo, które, ich zdaniem, ściśle wiąże się z macierzyństwem duchowym Maryi. Oto kilka przykładów występujących w memoriale:

- oracja na uroczystość Maryi – Pośredniczki: „Panie, Jezu Chryste, Pośredniku nasz u Ojca, który Najświętszą Maryję Pannę, swoją Matkę, raczyłeś ustanowić także naszą Matką i Pośredniczką u Ciebie”⁴⁹,
- Pius X, encyklika *Ad diem illud* (1904): „Maryja stała się wytrwałą towarzyszką Jezusa od domku nazareńskiego aż po Kalwarię i poznała tajemnice Jego serca, jak nikt inny, i skarbami Jego zasług rozporządza jakby prawem matczynym”⁵⁰,

44 Bartosik, *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico*, 155–157. Memoriał został przygotowany w dwóch wersjach. Wersja krótsza (około 25 stron) została przekazana papieżowi Pawłowi VI. Natomiast wersja obszerna (około 70 stron) miała być jeszcze dopracowana przez biskupa Antoniego Pawłowskiego. Antoni Pawłowski, *Jasnogórskie Studium Mariologiczne. Załącznik do protokołu Konferencji Episkopatu Polski z dnia 4.09.1964*, Jasna Góra, rękopis. Dokument znajduje się w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie.

45 Vincenzo Carbone, „Maria Madre della Chiesa. Una pagina di storia del Concilio Vaticano II”, *L'Osservatore Romano* 2 (1988): 5.

46 Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i Mąż Stanu*, 231.

47 Biskupi polscy proponują, aby ten akt poświęcenia świata Maryi, zgodnie z treścią objawień fatimskich, miał charakter kolegialny, tzn. aby najpierw papież dokonał go wraz z biskupami zgromadzonymi na soborze, a następnie biskupi dokonali go łącznie z proboszczami i wiernymi w swoich diecezjach w jednym dniu wyznaczonym przez papieża.

48 W memoriale nie ma formalnej prośby o ogłoszenie Maryi Matka Kościoła, bowiem biskupi polscy byli przekonani, że to dokona się na soborze. To ich przekonanie było oparte na wypowiedzi papieża Pawła VI na zakończenie drugiej sesji obrad soborowych (Wyszyński, *Acta*, volume 3, parte 1, 442); Paulus pp. VI, „Allocutiones II Ad Patres Conciliares habita, altera exacta Concilii Oecumenici Vaticani secundi sessione”, *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964): 37.

49 Memoriał, 14.

50 Memoriał, 17.

- Pius XII, encyklika *Ad Caeli Reginam* (1954): „W rozdawnictwie łask Najświętszej Maryi Pannie została udzielona prawie niezmierna władza (...). Spełnia Ona to zadanie jakby prawem macierzyńskim”⁵¹,
- Fabian Birkowski OP (1566–1636), *Kazania obozowe*: Chrystus chciał mieć Maryję za „towarzyszkę i pomocnicę Odkupienia naszego i dlatego nie masz tej łaski i tego daru, które by z nieba nie schodziły na ziemię bez Jej interwencji”⁵²,
- arcybiskup Józef Bilczewski (1860–1923): słowa Chrystusa na Krzyżu „poświęciły, konsekrowały Maryję na Matkę całej ludzkości, a ludzkość na Jej dzieci. Jako Matka Jezusowa i Matka ludzi, jako łącznik między niebem i ziemią, jako pomoc i współpracownica Jezusa w dziele Odkupienia ludzkości jest Maryja także pośredniczką i pierwszą Służebnicą Pańską w łask rozdawnictwie”⁵³.

Jak łatwo zauważyć, w argumentacji polskich biskupów na rzecz duchowego macierzyństwa Maryi – misja pośrednicząca Najświętszej Maryi Panny, zwłaszcza Jej wszechpośrednictwo łask, pojawia się bardzo wyraźnie i ukazana jest jako jedno z podstawowych zadań Maryi jako Matki Kościoła.

Najważniejszym wkładem w dyskusję dotyczącą nauki mariologicznej Soboru Watykańskiego II było przemówienie kardynała Stefana Wyszyńskiego podczas 81. Kongregacji Generalnej 16 września 1964 roku, a więc nazajutrz po wręczeniu papieżowi memoriału Episkopatu Polski. Wypowiedź kardynała była w praktyce syntetyczną prezentacją treści memoriału⁵⁴. Na wstępie prymas Polski zaznaczył, że jego przedłożenie dotyczy rozdziału o Najświętszej Maryi Pannie, Bogurodzicy, w misterium Chrystusa i Kościoła oraz że przemawia w imieniu wszystkich siedemdziesięciu biskupów Polski⁵⁵. Kardynał Wyszyński skierował do papieża i ojców soborowych dwie prośby, jednakże ściśle ze sobą powiązane: prośbę o ogłoszenie Maryi Matką Kościoła i uznanie Jej macierzyństwa duchowego w stosunku do całego rodzaju ludzkiego oraz prośbę o kolegialne oddanie Jej świata⁵⁶. W swoim uzasadnieniu prymas w sposób ogólny odniósł się do argumentów przedstawionych szczegółowo w memoriale. Podkreślił zwłaszcza nauczanie ostatnich papieży od Leona XIII, kult Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych i Nieustającej Pomocy, nabożeństwo całkowitego oddania się Maryi propagowane przez św. Ludwika Marię Grignon de Montfort oraz świadectwa skuteczności opieki Maryi nad narodem i Kościołem w Polsce. Choć wprost nie mówił o pośrednictwie Maryi, to

---

51 Memoriał, 18.

52 Memoriał, 15.

53 Memoriał, 16.

54 Wyszyński, *Acta*, volume 3, parte 1, 441–444. Tłumaczenie polskie: Stefan Wyszyński, „Wypowiedź Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, podczas III sesji Soboru Watykańskiego II w sprawie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła i oddania w Jej macierzyńską opiekę Kościoła i całego świata (Rzym, 16 września 1964)”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wiczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 20–22 (dalej Wypowiedź).

55 Wypowiedź, 20.

56 Wypowiedź, 20–21.

jednak *implicite* przedstawione argumenty zawierają tę myśl, zwłaszcza gdy podkreślił, że jest ona tak wyraźnie obecna w nauczaniu papieży, poczynając od Leona XII⁵⁷.

Ostatecznie tytuł „Matka Kościoła”, ze względu na opór Kongregacji Świętego Oficjum i część ojców soborowych, nie pojawił się w tekście VIII rozdziału konstytucji *Lumen gentium*, choć występuje tam wiele odniesień do duchowego macierzyństwa Maryi⁵⁸. Papież jednak wysłuchał prośby biskupów polskich i ogłosił Maryję Matką Kościoła 21 listopada 1964 roku na zakończenie III sesji Soboru Watykańskiego II oraz poświęcił Jej cały świat. Jak Paweł VI sam zaznaczył podczas audiencji udzielonej biskupowi Bronisławowi Dąbrowskiemu w marcu 1965 roku, w kwestii nadania Maryi tego tytułu wahał się ze względu na dużą liczbę głosów przeciwnych, jednakże zdecydowana postawa biskupów polskich przeważała szalę wagi⁵⁹.

W świetle wspomnianych wypowiedzi warto zapytać, jaki wpływ wywarł kardynał Wyszyński na naukę mariologiczną Soboru Watykańskiego II. Na ogół nie dostrzega się tego wpływu na sam tekst VIII rozdziału konstytucji *Lumen gentium*. Komentatorzy soborowi zwykle ograniczają mariologiczny wkład Episkopatu Polski i kardynała Wyszyńskiego jedynie do ogłoszenia Maryi Matką Kościoła. Czy rzeczywiście takie zawężone stanowisko jest uzasadnione?

Niewątpliwie wkład i głos kardynała Wyszyńskiego w dyskusję nad dokumentem mariologicznym soboru był znaczący. Był on przecież członkiem Rady Prezydialnej soboru. Warto zauważyć, że z tematów, które pojawiły się w wypowiedziach kardynała Wyszyńskiego i polskich biskupów, następujące elementy można znaleźć w nauce soboru:

- włączenie dokumentu maryjnego do *Konstytucji dogmatycznej o Kościele „Lumen gentium”*,
- perspektywa historiozawcowa wykładu o Najświętszej Maryi Pannie, wskazana zarówno przez kardynała Wyszyńskiego, jak i Episkopat Polski jako podstawowy sposób mówienia o Maryi i dopiero w tej perspektywie umieszczenie tematyki pośrednictwa Maryi,
- w wykładzie o pośrednictwie Maryi użycie tytułów: „Wspomożycielka” i „Pośredniczka” oraz odwołanie się w przypisie 16 ósmego rozdziału konstytucji *Lumen gentium* do encykliki Piusa X *Ad diem illud*, która była przywołana w memoriale,
- wyraźna obecność tematyki duchowego macierzyństwa Maryi w VIII rozdziale *Lumen gentium*,

57 Wypowiedź, 20–22.

58 Matka członków Chrystusowych, Matka najmiłsza (Sobór Watykański II, „Konstytucja dogmatyczna o Kościele «Lumen gentium»”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst łacińsko-polski* (Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1986), nr 53 (dalej KK), Matka w porządku łaski (KK, nr 61), macierzyńska miłość Maryi w stosunku do ludzi (KK, nr 62), współdziałała swą miłością macierzyńską w rodzeniu wiernych (KK, nr 63), Matka nasza (KK, nr 67).

59 Stefan Wyszyński, *Dziennik pro Memoria*. Zapis z 22.03.1965, godz. 10:00. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego.

- ogłoszenie Maryi Matką Kościoła podczas zakończenia III sesji soboru⁶⁰,
- oddanie świata Maryi Matce Kościoła – będące znakiem także jej misji pośredniczącej w Kościele⁶¹.

Kardynał Wyszyński jako ojciec Soboru Watykańskiego II w pełni utożsamiał się jego nauką. Po ogłoszeniu konstytucji *Lumen gentium* i jej maryjnego rozdziału wielokrotnie w swoich przemówieniach nawiązywał do przebiegu prac soborowych, zwłaszcza do prac nad maryjnym rozdziałem wspomnianej konstytucji⁶². Komentował też jej treść. Chyba najpełniejszy komentarz zamieścił w opublikowanej w języku polskim w Watykanie w 1966 roku w książce *Matka Kościoła*⁶³. Podkreślił w niej jedyne pośrednictwo Chrystusa oraz fakt, że Maryja jako Służebnica Pańska uczestniczyła w misji Chrystusa i dziś z woli Boga troszczy się o Kościół⁶⁴. Odnośnie do pośrednictwa maryjnego pisał: „A chociaż wzięta jest do nieba, nadal działa przez swoje wstawiennictwo, opiekując się braćmi swojego Syna. Dlatego nazywamy Ją Orędowniczką, Wspomożycielką, Pomocnicą i Pośredniczką. Wszystkie te tytuły konstytucja dogmatyczna aprobejuje i wszystkie je wymienia. Chociaż tytuły te są wielkie, konstytucja dogmatyczna nie waha się ich wymienić i przyznać Maryi. Zadanie Jej bowiem jest z woli samego Boga ogromne, chociaż Kościół uznaje je w dziele Chrystusa za całkowicie podporządkowane Chrystusowi i Jego zbawczej misji”⁶⁵. Zgodnie z nauką soboru, kardynał Wyszyński widzi więc pośrednictwo Maryi w kategoriach uczestnictwa w jedynym pośrednictwie Chrystusa. W tej perspektywie postrzega też tytuły, którymi w swej tradycji nazywał Maryję Kościół i które przypomina sobór.

Lektura *Dzieł zebranych* kardynała Wyszyńskiego z czasu obrad soborowych pozwala zauważyć, że nadal z dużą częstotliwością wzywał On Maryję tytułem „Pośredniczka wszelkich łask”⁶⁶. Ten tytuł pojawia się zwłaszcza w kontekście trudnych sytuacji, jakie

---

60 Paweł VI, „Przemówienie Ojca Świętego Pawła VI na zakończenie III sesji Soboru Watykańskiego II (fragment) (Rzym, 21 listopada 1964)”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wiczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 210–211.

61 Paweł VI, „Przemówienie Ojca Świętego Pawła VI na zakończenie III sesji Soboru Watykańskiego II (fragment) (Rzym, 21 listopada 1964)”, 212–213.

62 Np. SWDZ, t. 14, 158–202.

63 Wyszyński, *Matka Kościoła*, 7–40.

64 „Konstytucja podkreśla dobitnie, że jeden jest Pośrednik na ziemi między Rodziną Ludzką a Ojcem Niebieskim – Jezus Chrystus. Podkreśla to dlatego, że wysuwano obawy, że iż nadmierny wzrost czci Maryi w pobożności chrześcijańskiej, może przysłonić Chrystusa. Jest to niemożliwe, gdyż Maryja prowadzi do Syna i mówi do nas zawsze, jak mówiła do sług weselnych w Kanie: «Cokolwiek wam powie (Syn mój) czyńcie» (...). Maryja go nie przesłania i przesłonić nie może, bo On jest Bogiem, chociaż także Człowiekiem, a Ona tylko człowiekiem, chociaż Bogurodzicą. – Maryja jest Żywicielką Odkupiciela, Towarzyszką Jego życia i wędrówki od Zwiastowania poprzez wszystkie etapy życia aż do Wieczernika Zielonych Świąt. Ale wszystko to uczyniła jako Służebnica Chrystusa, bo tak określiła swoje zadanie. Chrystus stał się nam we wszystkim podobny prócz grzechu i przyjął postać Sługi. Matka Tego, który przyjął postać Sługi, mogła być tylko Służebnicą Pańską. Dzisiaj nazywamy Ją Matką, Królową i Panią, jednak rozumiemy, dlaczego Ona sama nazwała się tylko Służebnicą. Współpracowała z Jezusem Chrystusem jako Towarzyszką Jego drogi i Służebnicą Pańską”. Wyszyński, *Matka Kościoła*, 15; Królikowski, „Maryja – Matka Kościoła w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego”, 103.

65 Wyszyński, *Matka Kościoła*, 15–16.

66 Np. SWDZ t. 10, 32, 130; 139, 157–158; SWDZ t. 13, 427, 438; SWDZ t. 14, 157, 171.

stawały przed nim i przed Kościołem w Polsce (np. ataki państwa ludowego na program peregrynacji kopii obrazu Jasnogórskiego po polskich diecezjach w ramach przygotowań do Millenium Chrztu Polski).

3. Nauczanie o pośrednictwie NMP po Soborze Watykańskim II

W recepcji soborowego nauczania o pośrednictwie Matki Bożej można wyróżnić trzy zasadnicze nurty. Pierwszy z nich to nieuzasadnione twierdzenie, że sobór, ucząc o uczestnictwie Maryi w jedynym pośrednictwie Chrystusa, zakazał używania terminu „Pośredniczka łask wszelkich”⁶⁷. Drugi biegun tworzą zwolennicy stanowiska o kontynuowaniu dążeń do dogmatyzacji tej nauki⁶⁸. Stanowisko kardynała Wyszyńskiego dotyczące recepcji soborowej nauki o pośrednictwie Najświętszej Maryi Panny idzie natomiast drogą trzecią, drogą środka. W jego nauczaniu po Soborze Watykańskim II dostrzegamy, że naukę o uczestnictwie Maryi w jedynym pośrednictwie Chrystusa traktuje on jako teologiczny fundament maryjnego pośrednictwa, które konkretnie realizuje się jako wstawiennictwo i szafarstwo łask. Prymas, komentując VIII rozdział konstytucji *Lumen gentium*, przypomina, że pośrednictwo Maryi jest podporządkowane zbawczej i pośredniczącej misji Chrystusa⁶⁹. W tym nowym soborowym kontekście nie przestaje Jej nazywać „Pośredniczką łask wszelkich”⁷⁰, ucząc też i przyzywając mocy Jej wstawiennictwa⁷¹. Choć tego nie mówi wprost, to w jego nauczaniu bardzo wyraź-

67 Ani sobór, ani inne wypowiedzi Nauczycielskiego Urzędu Kościoła nie zakazały używać tego określenia. Sobór w numerze 54 KK dopuszcza możliwość głoszenia poglądów jeszcze nierozstrzygniętych ostatecznie przez Kościół. Sam Jan Paweł II używał tego określenia, między innymi wtedy, gdy w roku 1980 podniósł kościół w Niepokalanowie do godności bazyliki mniejszej, potwierdzając tytuł świątyni: Bazylika Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej Wszechpośredniczki Łask. W tzw. *Deklaracji Częstochowskiej*, a więc opinii Międzywyznaniowej Komisji powołanej w roku 1996 przez Międzynarodową Papieską Akademię Maryjną można przeczytać, że komisja jest przeciwna dogmatyzacji nauczania o Maryi jako Pośredniczce łask, z drugiej jednak strony, stwierdza, że tytuł ten „wciąż potrzebuje dalszego pogłębiania w odnowionej perspektywie trynitarniej, eklezjologicznej i antropologicznej”; „Richiesta della definizione del dogma di Maria Mediatrix, Corredentrice e Avvocata. Dichiarazione della Commissione teologica del Congresso di Częstochowa”, *L'Osservatore Romano* 137, 126 (1997): 10.

68 Z tą inicjatywą wystąpił ruch *Vox Populi Mariae Mediatrix*. Zobacz: Mark Miravalle, *Maryja Współodkupicielka, Pośredniczka, Orędowniczka. Z dedykacją papieżowi Janowi Pawłowi II i Biskupom Kościoła Powszechnego* (Santa Barbara: Queenship Publishing Company, 1993).

69 Wyszyński, *Matka Kościoła*, 15.

70 Np. SWDZ, t. 16, 219, 275, 400; SWDZ, t. 17, 117, 256, 428.

71 Np. SWDZ, t. 17, 8–10, 23–24, 256–257.

nie występuje wezwanie do naśladowania Maryi⁷², co w duchu dzisiejszej teologii można postrzegać jako promocję „pośrednictwa przykładu”⁷³.

Jak już autor zaznaczył we *Wstępie*, dokładne zbadanie koncepcji pośrednictwa w nauczaniu posoborowym kardynała Wyszyńskiego będzie w pełni możliwe dopiero po zakończeniu publikacji wszystkich posoborowych tomów jego *Dzieł zebranych*.

Natomiast wydaje się, że już dziś, na podstawie dostępnych wypowiedzi, można wskazać dwie cechy charakterystyczne w tym okresie. Po pierwsze, w nauczaniu o roli Maryi w życiu Kościoła podkreśla On przede wszystkim Jej duchowe macierzyństwo i tytuł „Matka Kościoła”, czego przejawem są inicjatywy zmierzające do wprowadzenia w poszczególnych krajach święta Matki Kościoła⁷⁴. W tej perspektywie pośrednictwo Maryi ukazywane jest jako jeden z przejawów macierzyństwa duchowego. Ta swoista ewolucja w rozłożeniu akcentów jest potwierdzeniem zmiany, jaka w nauczaniu polskich biskupów dokonała się między fazą przedprzygotowawczą soboru, a jego trzecią sesją. Kardynał Wyszyński był głównym autorem i promotorem tych zmian.

Po drugie, niezmiernie interesujące jest to, że kardynał Karol Wojtyła komentując milenijny *Akt Oddania Polski w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła, za wolność Kościoła Chrystusowego, Jasna Góra, 3 maja 1966 r.*, napisany przez kardynała Wyszyńskiego, dostrzega w nim koncepcję pośrednictwa *per Jesum ad Mariam*⁷⁵. Oto

72 Np. Stefan Wyszyński, „List pasterski Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, wzywający ludzi dobrej woli do pomocy Kościołowi i chrześcijańskiej ojczyźnie przez Bogurodnicę, Matkę Kościoła (Jasna Góra, 26 sierpnia 1969)”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 49; Stefan Wyszyński, *Nie gaście ducha Ojca Maksymiliana. Wybór przemówień i listów* (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 1996), 144.

73 Ideę pośrednictwa przykładu można dostrzec zwłaszcza w adhortacjach Pawła VI *Signum magnum* (13.05.1967) (Paweł VI, „Adhortacja «Marialis cultus»”, w: *Tak czcić Matkę Bożą. Paweł VI o kulcie Najświętszej Maryi Panny [Signum magnum, Marialis cultus]*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2004), 31–118) i *Marialis Cultus* (2.02.1974) (Paweł VI, „Adhortacja «Signum magnum»”, w: *Tak czcić Matkę Bożą. Paweł VI o kulcie Najświętszej Maryi Panny [Signum magnum, Marialis cultus]*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2004), 5–29) oraz w encyklice Jana Pawła II *Redemptoris Mater* (25.03.1987); Jan Paweł II, „*Redemptoris Mater*”. *Matka Odkupiciela. Encyklika o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła* (Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna, 2007). Janusz Kumala, „Maryjne pośrednictwo przykładu w świetle «Redemptoris Mater»”, w: *Matka Odkupiciela. Tekst i komentarze*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski (Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993), 263–270.

74 Stefan Wyszyński, „List Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, do Ojca Świętego Pawła VI o oddaniu świata Maryi, Matce Kościoła (Warszawa, 25 września 1971)”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 87–89. Święto Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła zostało wprowadzone w Polsce przez Konferencję Episkopatu Polski za zgodą papieża Pawła VI w dniu 4.05.1971 r. Święto to wprowadzono również w Argentynie. Dopiero jednak w roku 2018 papież Franciszek rozszerzył jako obowiązkowe wspomnienie Matki Kościoła na Kościół powszechny.

75 Teologowie polscy tę koncepcję powszechnie wiązali dopiero z wypowiedzią Jana Pawła II 25.09.2000 r., podczas homilii kończącej XX Międzynarodowy Kongres Mariologiczny w Rzymie. Stanisław Celestyn Napiórkowski, „«Per Jesum ad Mariam». Interpretacja wypowiedzi Jana Pawła II”, w: *Przez Jezusa do Maryi. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Licheń, 26–27.10.2001*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, Kazimierz Pek (Częstochowa–Licheń: Polskie Towarzystwo Mariologiczne,

jego słowa: „Na drodze refleksji zwyczajna droga nabożeństwa do Matki Najświętszej, droga *per Mariam ad Jesum*, winna być wspierana i uzupełniana drogą *per Jesum ad Mariam*. Poznanie Matki, a w związku z tym także pełna Jej chwała, dokonuje się poprzez poznanie Syna oraz Jego dzieł – tych, w których Matka uczestniczyła. Tą drogą poszedł Sobór w VIII rozdziale Konstytucji *Lumen gentium*, tą drogą idzie też właściwie i Akt Jasnogórski. Jest to droga trudniejsza i dalsza. Ale chyba tylko na tej drodze dokonuje się to, o co Maryi zawsze jedynie chodzi: świadome zaangażowanie się człowieka w dzieło Jej Syna. To dzieło realizuje się w Kościele. Prawdziwe nabożeństwo do Maryi musi przejawiać się jako umiłowanie Kościoła, rzetelna odpowiedzialność za Kościół w każdym zakresie. Angażując się w dzieło Chrystusa Pana, poczuwając się do odpowiedzialności za Kościół, musimy co krok zawierać bez reszty Najświętszej Wspomożycielce. Wydaje się, że to jest właśnie duch Aktu jasnogórskiego, którym trzeba stopniowo – zarówno dyskretnie jak skutecznie – przepajać całe duszpasterstwo i apostołstwo świeckich. Na tym też będzie polegała realizacja tego Aktu”⁷⁶. Jak widać przyszły papież dostrzegł już w milenijnym akcie oddania napisanym przez kardynała Wyszyńskiego nowe ujęcie pośrednictwa. Jan Paweł II przedstawił tę koncepcję całemu Kościołowi dopiero w roku 2000.

Zakończenie

Papież Franciszek zwracając się 29 listopada 2019 roku do teologów, powiedział: „Teolog musi iść naprzód, musi więcej studiować. Musi też zajmować się tym, co nie jest jasne, ryzykując, że wzbudzi dyskusję. Ale musi się to odbywać w gronie teologów. Natomiast Ludowi Bożemu teolog musi dawać niezawodny pokarm wiary. Nie może karmić Ludu Bożego sprawami dyskusyjnymi. Aspekt relatywizmu, tak to nazwijmy, który zawsze będzie obecny w dyskusji, niech pozostanie między teologami. Takie jest wasze powołanie! Ale nigdy nie wprowadzać tego do ludu, bo lud na tym traci. Traci orientację i traci wiarę. Ludowi dawajcie zawsze pewny pokarm, który buduje wiarę”⁷⁷.

W świetle tej papieskiej wypowiedzi warto podsumować nauczanie kardynała Wyszyńskiego na temat maryjnego pośrednictwa. Przeprowadzone badania upoważniają do wyprowadzenia następujących wniosków:

1. Kardynał Wyszyński jako Pasterz Kościoła, prymas Polski i niekwestionowany przywódca duchowy Ojczyzny w niezwykle trudnym okresie jej historii, potrafił prze-

---

2002), 9–29; Stefan Kardynał Wyszyński, „Akt Oddania Polski w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła, za wolność Kościoła Chrystusowego, Jasna Góra, 3 maja 1966 r.”, dostęp 9.01.2020, <http://centrumzawierzenia.jasnagora.pl/milenijny-akt-oddania-polski-matce-bozej/>.

76 Karol Wojtyła, „Komentarz teologiczno-duszpasterski do aktu dokonanego na Jasnej Górze 3.05.1966 roku”, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty, wybór i oprac.* Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990), 45.

77 Franciszek, *Papież do teologów: dyskutujcie między sobą, nie wśród wiernych*, dostęp 30.12.2019, <https://papiez.wiara.pl/doc/6012162.Papiez-do-teologow-dyskutujcie-miedzy-soba-nie-wsrod-wiernych>.

prowadzić bezpiecznie swych rodaków przez zagrożenia wiary. Czynił to na drodze maryjnej, zawierając Najświętszej Maryi Pannie Królowej Polski, Pośrednicze wszelkich łask, Wspomożycielce Wiernych i Matce Kościoła siebie i cały naród. Skuteczność polskiej drogi maryjnej opierał na wierze w szczególną moc wstawiennictwa Maryi u swego Syna.

2. Analiza tekstów kardynała Wyszyńskiego pozwala zauważyć bogactwo ujęć oraz pewną ewolucję w nauczaniu o pośrednictwie Matki Bożej. O ile przed soborem dominowało ukazywanie Maryi jako Pośredniczki wszystkich łask, o tyle w czasie soboru i po nim na pierwszym miejscu znajduje się nauka o macierzyństwie duchowym Maryi (Matka Kościoła), a kwestia pośrednictwa Maryi stanowi pewien aspekt tego macierzyństwa.
3. Uczestnicząc w Soborze Watykańskim II jako członek Rady Prezydialnej, kardynał Wyszyński odegrał niewątpliwie dużą rolę w procesie kształtowania się soborowego nauczania o Najświętszej Maryi Pannie. Dotyczyło to zwłaszcza doktryny o duchowym macierzyństwie Maryi (zarówno w VIII rozdziale konstytucji *Lumen gentium*, jak i w fakcie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła) oraz w kształtowaniu nauki o maryjnym pośrednictwie.
4. Będąc ojcem Soboru Watykańskiego II, prymas wcielał w życie soborową naukę o pośrednictwie Maryi. Uzasadniona wydaje się teza, że soborowa nauka o uczestnictwie Maryi w jedynym pośrednictwie Chrystusa była dla kardynała Wyszyńskiego zasadniczo fundamentem teologicznym, z którego wyprowadzał naukę o roli wstawienniczej Maryi i Jej szafarstwie łask.
5. Kardynał Wyszyński był człowiekiem o głębokiej wierze, roztropności i odpowiedzialności za Kościół. Dlatego szczegóły dyskusji i sporów soborowych przedstawiał zasadniczo tylko kapłanom i teologom, natomiast zwykłym wiernym przybliżał tylko ostateczny owoc pracy soboru, czyli treść VIII rozdziału konstytucji *Lumen gentium* oraz znaczenie tytułu Matka Kościoła.
6. W recepcji nauki *Vaticanum II* Prymas Tysiąclecia potrafił umiejętnie łączyć dotychczas istniejące modele pośrednictwa maryjnego z nowością nauki soborowej oraz przekładać je na codzienną praktykę duszpasterską. Dzięki temu jego mariologia kerygmaticzna przyniosła błogosławione owoce dla życia Kościoła w Polsce.

Przedstawione w niniejszym artykule zagadnienia wymagają dalszego pogłębienia. Niewątpliwie wskazane byłoby bardziej szczegółowe omówienie koncepcji pośrednictwa maryjnego w nauczaniu prymasa po Soborze Watykańskim II. Interesujące byłoby też zbadanie, czy (jeżeli tak, to na ile) jego nauka o macierzyństwie duchowym i pośrednictwie Maryi znalazła swe odbicie w III rozdziale encykliki *Redemptoris Mater* Jana Pawła II zatytułowanym *Pośrednictwo macierzyńskie*? Niemniej ciekawe byłoby też przebadanie, czy koncepcja *per Jesum ad Mariam*, obecna według kardynała Wojtyły w milenijnym akcie oddania, znajduje swe uzasadnienie także w innych tekstach kardynała Wyszyńskiego?

Bibliografia

- Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparendo. Series II (Praeparatoria). Cura et studio Secretariae Generalis Concilii Oecumenici Vaticani II.* Vol. 4. Civitas Vaticana: Typis Polyglottis Vaticanis, 1964–1987.
- Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II. Cura et studio Archivi Concilii Oecumenici Vaticani II.* Vol. 5. Civitas Vaticana: Typis Polyglottis Vaticanis, 1970–1990.
- Bartosik, Grzegorz. *Il contributo della Chiesa polacca all'elaborazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II. Studio teologico-storico.* Roma: Pontificia Facultas Theologica S. Bonaventurae, 1993.
- Bartosik, Grzegorz. *Mediatrice in Spiritu Mediatore. Pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny jako uczestnictwo w pośredniczącej funkcji Ducha Świętego w świetle teologii współczesnej.* Niepokalanów: Wydawnictwo OO. Franciszkanów, 2006.
- Bartosik, Grzegorz. „Orędzie fatimskie w życiu i posłudze pasterskiej Sługi Bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego”. *Salvatoris Mater* 18, 1–4 (2016): 197–220.
- Besutti, Giuseppe Maria. „La mediazione di Maria secondo gli studi di due Commissioni istituite da Pio XI”. *Marianum* 47 (1985): 37–41.
- Carbone, Vincenzo. „Maria Madre della Chiesa. Una pagina di storia del Concilio Vaticano II”. *L'Osservatore Romano* 2 (1988): 5.
- Episkopat Polski. „Memoriał Episkopatu Polski do Ojca Świętego Pawła VI w sprawie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła i oddania Jej świata podczas obrad Soboru Watykańskiego II (Jasna Góra, 4 września 1964)”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty, wybór i oprac.* Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 9–19. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.
- Franciszek. *Papież do teologów: dyskutujcie między sobą, nie wśród wiernych.* Dostęp 30.12.2019. <https://papiez.wiara.pl/doc/6012162.Papiez-do-teologow-dyskutujcie-miedzy-soba-nie-wsrod-wiernych>.
- González, Carlos Ignazio. *Mariologia. Maria, Madre e Discepola.* Casale Monferrato: Piemme, 1988.
- Hauke, Manfred. *Maria „Mediatrice di tutte le grazie”. La mediazione universale di Maria nell'opera teologica e pastorale del cardinale Mercier.* Lugano: Europress FTL, 2005.
- Jan Paweł II. „*Redemptoris Mater*”. *Matka Odkupiciela. Encyklika o Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła.* Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna, 2007.
- Kajdan, Maria. *L'interpretazione della dottrina mariologica del Concilio Vaticano II nelle opere di Stanisław Celestyn Napiórkowski. Licenza in Sacra Teologia con specializzazione in Mariologia.* Roma: Pontificia Facoltà Teologica Marianum, 1992.
- Kochaniewicz, Bogusław. „Pieśń Bogurodzica wyrazem kultu maryjnego na przestrzeni wieków”. W: *Polski Tyś Królową i najlepszą Matką. Maryja w dziejach Polski i Europy,* red. Grzegorz Maria Bartosik, Ireneusz Klimczyk, Iwona Krysiak, 149–161. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2018.
- Kozłowski, Dariusz. *Odnowa polskiej teologii pośrednictwa maryjnego po Soborze Watykańskim II.* Rozprawa doktorska. Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie, 2005.

- Królikowski, Janusz. „Wkład biskupów polskich w prace mariologiczne w czasie Vaticanum II”. W: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego. Pasierbiec, 21–22 października 2006 roku*, 99–129. Częstochowa–Pasierbiec: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2007.
- Królikowski, Janusz. „Maryja – Matka Kościoła w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego”. *Collectanea Theologica* 61, 4 (1991): 81–105.
- Kumala, Janusz. „Maryjne pośrednictwo przykładu w świetle «Redemptoris Mater»”. W: *Matka Odkupiciela. Tekst i komentarze*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, 263–270. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993.
- Madey, Johannes. „Sub tuum praesidium”. W: *Marienlexikon*, red. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk. T. 6, 327–328. St. Ottilien: EOS Verlag, 1994.
- Marszałik, Marian. *Maryja jako Służebnica w pismach Stefana Kardynała Wyszyńskiego w latach 1949–1962*. Praca magisterska. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego Warszawa, 2012.
- Micewski, Andrzej. *Kardynał Wyszyński Prymas i Mąż Stanu*. T. 1–2. Paris: Éditions du Dialogue, 1982.
- Miravalle, Mark. *Maryja Współodkupicielka, Pośredniczka, Orędowniczka. Z dedykacją papieżowi Janowi Pawłowi II i Biskupom Kościoła Powszechnego*. Santa Barbara: Queenship Publishing Company, 1993.
- Napiórkowski, Stanisław Celestyn. *Matka naszego Pana (problemy – poszukiwania – perspektywy)*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 1992.
- Napiórkowski, Stanisław Celestyn. „O wodociągu. Wprowadzenie, przekład i komentarze do kazania św. Bernarda z Clairvaux”, *Roczniki Teologiczne* 46, 4 (1999): 195–206.
- Napiórkowski, Stanisław Celestyn. „«Per Iesum ad Mariam». Interpretacja wypowiedzi Jana Pawła II”. W: *Przez Jezusa do Maryi. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Licheń, 26–27.10.2001*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, Kazimierz Pek, 9–29. Częstochowa–Licheń: Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2002.
- Napiórkowski, Stanisław Celestyn. „Trudne dojrzewanie mariologii soborowej”. W: Stanisław Celestyn Napiórkowski, Jan Usiądek, *Matka i Nauczycielka. Mariologia Soboru Watykańskiego II*, 11–182. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 1992.
- „Nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy”. Dostęp 15.01.2020. <https://www.mbnp.religia.net/nowenna-do-matki-bozej-nieustajacej-pomocy-i/>.
- Pach, Jan. *Maria nell'insegnamento del Cardinal Stefan Wyszyński. Tesi di Laurea in Sacra Teologia con specializzazione in Mariologia*. Roma: Pontificia Facultas Theologica Marianum, 1989.
- Pach, Jan. „Przez Jezusa do Maryi w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego”. W: *Przez Jezusa do Maryi. Materiały z sympozjum mariologicznego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne. Licheń, 26–27 października 2001*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, Kazimierza Pek, 155–161. Częstochowa–Licheń, Polskie Towarzystwo Mariologiczne, 2002.
- Paulus pp. VI. „Allocutiones II Ad Patres Conciliares habita, altera exacta Concilii Oecumenici Vaticani secundi sessione”. *Acta Apostolacie Sedis* 56 (1964): 31–40.

- Paweł VI. „Adhortacja «Marialis cultus»”. W: *Tak czcić Matkę Bożą. Paweł VI o kulcie Najświętszej Maryi Panny [Signum magnum, Marialis cultus]*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, 31–118. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2004.
- Paweł VI. „Adhortacja «Signum magnum»”. W: *Tak czcić Matkę Bożą. Paweł VI o kulcie Najświętszej Maryi Panny [Signum magnum, Marialis cultus]*, red. Stanisław Celestyn Napiórkowski, 5–29. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2004.
- Paweł VI. „Przemówienie Ojca Świętego Pawła VI na zakończenie III sesji Soboru Watykańskiego II (fragment) (Rzym, 21 listopada 1964)”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 209–213. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.
- Pawłowski, Antoni. *Jasnogórskie Studium Mariologiczne. Załącznik do protokołu Konferencji Episkopatu Polski z dnia 4.09.1964*, Jasna Góra, rękopis, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie.
- „Richiesta della definizione del dogma di Maria Mediatrix, Corredentrice e Avvocata. Dichiarazione della Commissione teologica del Congresso di Częstochowa”. *L'Osservatore Romano* 137, 126 (1997): 10.
- Sobór Watykański II. „Konstytucja dogmatyczna o Kościele «Lumen gentium»”. W: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, 146–257. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1986.
- Wojtyła, Karol. „Komentarz teologiczno-duszpasterski do aktu dokonanego na Jasnej Górze 3.05.1966 roku”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 32–45. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.
- Wyszomirski, Robert. „Maryjna droga kardynała Stefana Wyszyńskiego”. *Teologia Polityczna* 23.05.2016. Dostęp 30.12.2019. <https://teologiapolityczna.pl/ks-robert-wyszomirski-maryjna-droga-kardynała-stefana-wyszynskiego-tpct-8-/>.
- Wyszyński, Kardynał Stefan. „Akt Oddania Polski w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła, za wolność Kościoła Chrystusowego, Jasna Góra, 3 maja 1966 r.”. Dostęp 9.01.2020. <http://centrumzawierzenia.jasnagora.pl/milenijny-akt-oddania-polski-matce-bozej>.
- Wyszyński, Stefan. „Był człowiek posłany od Boga. Jan mu było na imię. Wspomnienie o papieżu Janie XXIII. W: *Jan XXIII i jego dzieło*, red. Bohdan Bejze, Bogdan Dziwosz, Władysław Ziółek, 41–156. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 1972.
- Wyszyński, Stefan. *Dzieła zebrane*. T. 1–19. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, 1991–2019.
- Wyszyński, Stefan. *Dziennik pro Memorial*. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego.
- Wyszyński, Stefan. *Kościół w służbie Narodu*. Rzym: Ośrodek „Corda Cordi” i Delegatura Biura Prasowego Episkopatu Polski w Rzymie, 1981.
- Wyszyński, Stefan. „List Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, do Ojca Świętego Pawła VI o oddaniu świata Maryi, Matce Kościoła (Warszawa, 25 września 1971)”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 87–89. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.

- Wyszyński, Stefan. „List pasterski Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, wzywający ludzi dobrej woli do pomocy Kościołowi i chrześcijańskiej ojczyźnie przez Bogurodnicę, Matkę Kościoła (Jasna Góra, 26 sierpnia 1969)”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 46–51. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.
- Wyszyński, Stefan. *Matka Kościoła*. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1966.
- Wyszyński, Stefan. *Nie goście ducha Ojca Maksymiliana. Wybór przemówień i listów*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 1996.
- Wyszyński, Stefan. *Wszystko postawiłem na Maryję*. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, 2007.
- Wyszyński, Stefan. „Wypowiedź Prymasa Polski, Stefana kardynała Wyszyńskiego, podczas III sesji Soboru Watykańskiego II w sprawie ogłoszenia Maryi Matką Kościoła i oddania w Jej macierzyńską opiekę Kościoła i całego świata (Rzym, 16 września 1964)”. W: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła. Dokumenty*, wybór i oprac. Instytut Prymasowski Ślubów Narodu, red. Adam Wieczorek, 20–22. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1990.